

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) : монографія за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 240 с.

Заславська Анна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення
та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ

СЛІДИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ТА БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ

Трохи більше ста років пройшло з того часу, як дактилоскопія прийшла на службу в криміналістику. З одного боку це невеликий термін, а з іншого – цілком достатній, якщо врахувати ту обставину, що криміналістика, як наука, має приблизно такий же вік. Завдяки копіткій праці вчених-криміналістів і практиків вона за порівняно короткий період часу перетворилася на струнку систему знань. Сьогодні ідентифікація людини за слідами рук є однією з найбільш надійних і відносно простих, завдяки чому вона міцно зайняла своє місце в криміналістичній експертизі. Кримінальну реєстрацію неможливо уявити без дактилоскопічних обліків, і рідкісна криміналістична методика не містить рекомендацій щодо використання слідів рук у розслідуванні тієї чи іншої категорії злочинів.

Дактилоскопія належить до галузі криміналістичної техніки – трасології, яка вивчає теоретичні основи слідоутворення і практичні навички, методи і прийоми роботи з ними, а також властивості, будову папілярних узорів шкіри людини, переважно пальців рук, засоби і методи знаходження, фіксації, вилучення і вивчення з метою криміналістичного дослідження для криміналістичної реєстрації та ідентифікації особи за слідами, вилученими з місця події.

Сучасний стан криміналістики дає можливість з високою достовірністю встановити особу за слідами її долоней чи пальців рук. Сліди рук, що виявлені на місці події, є незаперечним доказом того, що певна особа знаходилась на цьому місці. Останнім часом в Україні надаються пропозиції щодо необхідності введення системи загального дактилоскопіювання та створення відповідного банку даних.

У криміналістиці важливе значення приділяється слідам рук, оскільки:

- контактування руки з яким-небудь об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті;
- на пальцях і долонях рук є потожирові виділення, які залишають сліди нашарування;
- шкіра руки має специфічні властивості.

Шкіра на долонній поверхні рук людини складається з двох основних шарів: верхнього шару – епідермісу та нижнього, що розташований під епідермісом, – дерми. Дерма має будову у вигляді сосочків, розміщених рядами, кожен з яких має незмінну структуру протягом усього життя людини. Епідерміс копіює рельєф сосочків і утворює папілярні лінії – лінійні пагорби, розділені борозенками. Папілярні лінії становлять основу рельєфу шкіри долонної поверхні руки і підшви стопи. У дорослої людини ширина папілярної лінії сягає 0,4–0,6 мм, а висота – 0,1–0,4 мм.

Основними властивостями папілярних ліній є їхня індивідуальність, стійкість та відновлюваність.

Індивідуальність папілярних візерунків полягає в тому, що у кожної людини свої малюнки папілярних ліній, а будова їх ліній має таку сукупність ознак, яка дає змогу відрізнити один візерунок від іншого. Цікавий (і поки ще єдиний) випадок зафіксовано у мешканців Швеції Андреаса Даніельсона та його доньки Марі, у яких зовсім відсутні папілярні лінії на пальцях рук. Та навіть відсутність папілярних ліній – це яскрава індивідуальність відбитків пальців рук людини, яка дає можливість їх ідентифікувати.

Стійкість папілярних візерунків виявляється в тому, що протягом усього життя людини їх будова не змінюється. На нігтьових фалангах вони виникають на 3–4-му місяці розвитку плоду людини, а остаточне їх формування відбувається на шостому місяці. Розвиток організму людини пов'язаний зі збільшенням ширини, висоти та довжини папілярних ліній, але малюнок, його окремі деталі, кількість папілярних ліній залишаються незмінними. В експертній практиці мали місце випадки виявлення пересадки злочинцям, які перебували на дактилоскопічному обліку, ділянок шкіри папілярного візерунка. Однак і в цих випадках є певні ознаки, що дають змогу встановити факт пересадки шкіри та ідентифікувати особу.

Про відновлюваність папілярних ліній свідчать пошкоджені епідерміс, який через певний час відновлюється у початковому вигляді, а пошкодження дерми призводить до порушення папілярних ліній та утворення шрамів або рубців.

На різних ділянках долонної поверхні папілярні лінії утворюють різні за складністю візерунки. Більшість узорів на нігтьових фалангах пальців складається з трьох потоків папілярних ліній: а) внутрішній малюнок у вигляді петель, кругів, завитків чи інших фігур; б) верхній потік зовнішнього малюнку; в) нижній потік зовнішнього малюнку; г)

дельта – місце зближення чи з'єднання всіх трьох груп папілярних ліній; г) основа, яка підкреслює малюнок.

Папілярний візерунок – узор на нігтьових фалангах пальців рук, утворений папілярними лініями. Папілярні візерунки поділяються на три основних типи: дугові, петльові та завиткові. Якщо візерунки за своєю будовою не належать до жодного з основних типів, то це атипові (аномальні) візерунки.

Дугові папілярні візерунки є найпростішими за своєю будовою і складаються з одного-двох потоків папілярних ліній, які беруть початок біля одного бічного краю пальця та продовжуються до другого, утворюючи в середній частині візерунка дугоподібні фігури. Дугові візерунки поділяються на два види: прості дугові візерунки і дугові візерунки із зародковим внутрішнім малюнком. Дугові візерунки становлять близько 5 % від загальної кількості пальцевих візерунків.

Петльові папілярні візерунки мають не менше трьох потоків ліній і одну дельту, а в їхньому внутрішньому малюнку є хоча б одна папілярна лінія, що утворює вільну петлю. Петльові візерунки поділяються на ульнарні (основи петель звернені до мізинця) і радіальні (основи петель звернені до великого пальця). Розрізняють такі види петльових візерунків, як прості, половинчасті, замкнуті, вигнуті, паралельні, зустрічні. Петльові візерунки становлять близько 65 % від загальної кількості пальцевих візерунків.

Завиткові папілярні візерунки найскладніші за будовою, їх внутрішній малюнок має хоча б одне коло, повний оберт спіралі або дві-три системи петель, голівки яких огинають одна одну, або хоча б одне півколо, опуклість якого звернена до основи візерунка.

Завиткові візерунки мають дві дельти (іноді три-чотири). Завиткові візерунки поділяються на кругові, спіралеподібні, неповні зі складною будовою внутрішнього малюнка. Завиткові візерунки становлять близько 30 % від загальної кількості візерунків.

Основним завданням дактилоскопії, як і всієї трасології, є вивчення закономірностей утворення слідів як наслідків злочинного діяння, а також розробка технічних засобів, прийомів і методів, що призначені і використовуються з метою знаходження, фіксації і вилучення слідів, їх огляду, для з'ясування механізму, часу і умов утворення, типу (роду) і ідентифікації об'єктів (суб'єкта) за слідами-відображеннями, з метою встановлення джерела походження окремих предметів і речових доказів, а також вирішення інших питань, наприклад, встановлення окремих обставин, що сприяли вчиненню злочину, посилення захисту об'єктів від злочинних посягань тощо. Для вирішення розглянутих завдань методи криміналістичної техніки можуть використовуватися слідчим, спеціалістом, експертом у різних процесуальних формах. Слідчий і спеціаліст застосовують її в процесі слідчих (розшукових) дій (наприклад, огляду, обшуку, слідчому експерименті). Експерт застосовує її під час проведення експертизи.

Практика використання дактилоскопічного методу має певні слабкі його сторони і породжує проблеми. Проблемні питання дактилоскопії проявляються на всіх стадіях роботи - під час збирання, дослідження, оцінки та використання слідів.

Однією із проблем залишаються похибки в опрацюванні інформативних даних слідів рук за дактилоскопічними обліками, що проявляється в ручних способах обробки дактилокарт, відсутності концепції уніфікованого автоматизованого дактилоскопічного обліку в державі, обмеженості загальнодержавної мережі автоматизованої ідентифікації слідів рук.

Дискусійним є питання про доцільність дактилоскопічної реєстрації всіх громадян України (В.П. Бахін, Е. Лапін, В.К. Лисиченко, М. Мельничук), яка має місце в деяких державах та визначає обмежене коло суб'єктів. Така процедура певним чином порушує права людини. Можна визнати її практичну доцільність для боротьби зі злочинністю обмеженого кола суб'єктів-працівників, причетних до діяльності кредитно-фінансової сфери, а також працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, моряків, льотчиків тих, хто страує своє життя під час перетинання кордону України. Але чи доцільно піддавати дактилоскопічній реєстрації новонароджених (з метою запобігання підміни або крадіжки)?

Дактилоскопічний метод дослідження за понад сто років існування довів свої переваги і нині є визнаним методом гомеоскопії за допомогою чого можливо провести ідентифікацію та криміналістичну реєстрацію.

Методика визначення групи крові за потожировими слідами рук розроблена вітчизняними вченими (М.В. Кісін, Т.В. Стегнова, Н.М. Дяченко), її використання надає можливість експертам досліджувати поодинокі сліди чи фрагменти слідів, непридатні для дактилоскопічного дослідження, тим самим звужуючи коло підозрюваних осіб.

Особливе значення для ідентифікації людини мають сліди біологічного походження, де ефективне вирішення цієї проблеми лежить у площині теорії криміналістичної ідентифікації, що являє собою систему наукових методів біологічної ідентифікації особи.

Вона заснована на будові молекул ДНК, носіїв генетичної інформації. Хоча вони у всіх істот однакові, деякі ділянки вздовж всієї молекули повторюються у кожного в різній послідовності і сполученнях, мають певні варіанти. Вірогідність спів падання таких ділянок у двох людей 1 на 30 млрд., тобто практично нульова (виняток становлять одно яйцеклітинні близнюки) оскільки цей генний «відбиток» є в будь-якій клітині, з'являється можливість використання його з метою ідентифікації особи. Тому сучасні досягнення молекулярно-генетичної експертизи дозволяють одержувати інформацію про конкретну особу за допомогою найрізноманітніших слідів біологічного походження.

Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження є дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК), отримана з крові, виділень (сперми, слини, піхвових виділень тощо), волосся, лупи, епітеліальних клітин, а також з частин органів та інших тканин організму людини, вилучених під час огляду місця події.

Відбір зразків крові проводиться в облаштованому для таких процедур кабінеті, який повинен відповідати певним вимогам. Одразу після відбору частину крові потрібно розмістити на фільтрувальному папері або стерильній лабораторній марлевій серветці і висушити при кімнатній температурі, подалі від нагрівальних приладів, після чого запакувати в паперові пакети, маркувати і зберігати в архіві відділення;

- зразки крові, які передбачено досліджувати в рідкому вигляді, доцільно одразу додавати спеціальні стабілізатори або використовувати спеціальні пробірки з внесеним в них стабілізатором. Зберігати такі зразки до початку дослідження потрібно в холодильнику при температурі +4°C не більше 2–3 діб;

- зразок букального епітелію для ДНК-дослідження береться шляхом потирання слизової оболонки щоки спеціальними паличками або, за відсутності таких можна використовувати ватні палички, які теж одразу висушуються.

Рідко зустрічаються на місці огляду події сліди біологічного походження у вигляді мікрослідів. Як правило, вони виявляються на автотранспортних засобах при наїздах на пішоходів, а також на знаряддях злочинів, предметах обстановки місця злочину, в піднігтьовому вмісті потерпілого та злочинця.

Нігті у трупа, як і зразки волосся, зістригає та упаковує судово-медичний експерт при проведенні розтину в морзі. Ці об'єкти упаковуються в герметичні скляні банки, пробірки, поліетиленові пакети і т. ін. Слід відмітити необхідність комплексного дослідження піднігтьового вмісту – рекомендовано спочатку провести дослідження на наявність текстильних волокон та інших мікрооб'єктів, а потім – цитологічну експертизу.

Із трупа, який має гнилісні зміни (ексгумація тощо), доцільно направляти найменш змінені тканини, насамперед, фрагменти плоских (ребро, грудина, таз) і трубчастих кісток з епіфізами (стегнова, плечова тощо). Слід пам'ятати, що дія високої температури (при виварюванні кісток) і дії хімічних речовин (при відбілюванні кісток) негативно впливають на виділення і подальше дослідження ДНК. У таких випадках на молекулярно-генетичне дослідження додатково слід направляти м'язи (стегна, сідниць тощо), в яких менше виражені гнилісні зміни.

ДНК-профілювання на сьогодні стало важливим інструментом для розслідування тяжких і резонансних кримінальних проваджень, ідентифікації безвісті зниклих, невпізнаних трупів, зокрема невпізнаних трупів військовослужбовців серед яких близько 2000 осіб.

Список використаних джерел

1. Галаган В.І., Козак О. В. Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні України : моногр. [2-ге вид., переробл. та допов.]. Краматорськ: ТОВ «Каштан», 2015. 224 с.
2. Котляренко Л.Т. Біологічні права людини: основи, реалії чи експеримент. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів круглого столу (23 квітня 2015 року). Київ: ННПФЕКП Національної академії внутрішніх справ, 2015. С. 193–196.
3. Білоус В.В. Законодавче забезпечення генетичної ідентифікації в Україні: проблеми теорії і практики криміналістики. *Право і суспільство*. 2015. № 5–2. Частина 3. С. 216–224.
4. Котляренко Л.Т. Особливості огляду трупа: роль судово-медичного експерта і спеціаліста. *Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень*: збірник матер. круглого столу (10 квітня 2014 року). Київ, 2014. С. 130–132.
5. Котляренко Л.Т. Особливості правового регулювання відібрання біологічних зразків для експертного дослідження. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірник матер. круглого столу (21 листопада 2013 року). Київ, 2013. С. 171–173.
6. Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України. *Криміналістичний вісник*, 2011. № 1 (15). С. 165–169.
7. Єрмолаєва А.О., Чепіга С.М. Методи проведення імунологічних досліджень в експертизах слідів біологічного походження та формування висновків: методичний посібник / ДНДЕКЦ МВС України. Київ., 2010.
8. Ольховець С.О. Дослідження розподілу частот алелів STR-локусів у змішаній популяції України: методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. Київ., 2008.
9. Єрмолаєва А.О., Лагус В.І. Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу: методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2006.
10. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод.рек. / [Фурман Я.В., Юсупов В.В., Котляренко Л.Т., Дмитрук Р.С.] Київ. : Нац. акад. внутр. справ, 2016., 44 с.